

МОТИВАЦІЙНІ ЗАСАДИ ІСТОРИЧНОГО ДИСКУРСУ УКРАЇНСЬКОЇ АНТИЧНОСТІ

Висвітлюються питання історичного дискурсу української античності. Зокрема з'ясовуються мотиваційні засади вивчення історії рецепції греко-римських художніх традицій вітчизняною літературою. Наголошується, що дослідження античного інтертексту допомагає виявити ті світоглядні й естетичні риси, які стали підґрунтям для діалогу української культури з греко-римською. Відзначається також, що аналіз специфіки української рецепції античності сприяє пошукам національної ідентичності вітчизняної літератури.

Ключові слова: українська античність, рецепція, інтертекст, інтерпретація.

У ролі діалогічного партнера українського письменства літературна античність виступає вже не одне століття. Вона належить до тих „текстів”, що, власне, і формують, за А. Гуревичем, „наявність у людей того чи іншого суспільства, що належать до однієї культури, певного спільного „розумового інструментарію”, „психологічного оснащення”, які дають їм можливість по-своєму сприймати й усвідомлювати своє природне й соціальне оточення та самих себе” [8, с. 46]. Як і для літератур Західної Європи, сприйняття античності як своєрідного типу інтертексту, що запозичується й тлумачиться з більшою чи меншою часткою суб'єктивного „прочитання”, властиве й нашій літературі. Теми, мотиви, образи, способи творення художнього світу, зображально-виражальні засоби, жанрові структури античного походження, які з часом отримали статус і універсальних, і конкретно-національних водночас, стали складовою того „розумового інструментарію”, який і формував українську літературну традицію. Крім того, ментальні, духовні та художні ідеї античності ввійшли в генетичне поле й дискурс української культури, сформувавши підґрунтя традиції рецепції греко-римської художньої спадщини. Кожен етап розвитку цієї традиції мав свої тенденції та домінуючі форми, які утворили розгалужену систему інтертекстуальних взаємозв'язків.

Пошуки національної ідентичності українського письменства передбачають обов'язкове „включення” її в спільний європейський культурний контекст, до якого наша література долучалася й долучається у свій спосіб і нерідко в лише її властивих формах. Значною мірою традиція та спроможність творчо запозичувати антич-

ний досвід, який разом із потужним духовним потенціалом християнства ідентифікує риси Європи як культурного регіону, створюють підстави для обґрунтування „європейськості” української літератури. На це були спрямовані зусилля багатьох – від П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, М. Драгоманова, І. Франка, М. Зерова, М. Хвилювого та інших письменників і науковців XIX – перших десятиліть XX ст. Потреба одужання „від синдрому національного гермафродизму”, який породжує уявлення про історичні рамки української культури як про щось „аморфне, незрозуміле національно невизначене, такий собі культурно-історичний гермафродит” [15, с. 5], продовжує стимулювати дослідження у цьому напрямі й сто років по тому.

Мета нашої статті – визначити смислове навантаження терміна „українська античність” і сформулювати мотиваційні засади її історичного дискурсу. При цьому усвідомлюємо певну умовність самого поняття „античність”, яке для кожної епохи локалізується по-своєму, а в широкій типологічній перспективі зближується з міфами про золотий вік, рай, ідеальну державу тощо. Та, попри це, вважаємо, що, досліджуючи національні варіанти античності та їхню змінність у „великому часі” (М. Бахтін), матимемо підстави для того, щоб обґрунтувати тезу щодо особливостей і неповторності кожної літературної епохи, які можна визначити не лише за власне текстами, у ній створеними, а й за специфікою її інтертекстуальності: це код-мова певного часу і певної культури.

Віддаляючись у часі від античності, всі наступні культурні епохи в зверненні до неї створювали свій образ (чи міф) і своє розуміння цього феномену, підтверджуючи у такий спосіб істинність концепту „жива античність”. Поняття „жива античність”, наголошував О. Михайлов, має свою зовнішню й внутрішню характеристику: „бути „живою” означає так чи інакше бути присутньою в історії й приходити в історію не ззовні, у вигляді своєї реставрації або ренонструкції, а вже знаходитися в ній” [18, с. 308]. Античність, на думку вченого, реально присутня в культурному процесі у вигляді риторики, але не у вузькому значенні як техніка красномовства, а в широкому — „слово”, яке є носієм усіх важливих дефініцій і змістових характеристик античної культурної традиції, тобто як міфориторична

культура. Це складає внутрішню характеристику поняття „жива античність”, тоді як її зовнішньою характеристикою виступають різні форми інтертекстуальності – переклади, запозичення та інтерпретація античних міфологічних і літературних сюжетів, мотивів тощо.

Історія питання “образ античності” свідчить, що, намагаючись знайти своє розуміння феномену культури античної цивілізації, кожна генерація філософів і митців виходила з власних потреб і духовних запитів. Свого часу О. Лосев, розпочинаючи аналіз античного філософування як того „епохального” цілого, в якому європейці донині шукають свій „золотий вік”, зауважував: „Кожна епоха отримувала від античності те, на що тільки вона була здатна. Й кожна епоха побачила в ній правильний бік, хоча й неправильно ігнорувала інші сторони” [12, с. 67]. У “Нарисах античного символізму та міфології” ученим була простежена еволюція розуміння різних типів античності в новоєвропейській культурі. О. Лосев вибудовує свій образ, у якому синтезує “раціональні зерна” попередніх уявлень світової філософської думки про античність. Як складна й синтетична категорія вона, на його думку, містить у своїй основі інтуїцію людського тіла як сутнісну характеристику буття взагалі (Шпенглер). При цьому фіксується передовсім її “шляхетність” та “краса” (Вінкельман), яка різко протистоїть будь-якому романтичному шуканню безмежного й таємничого (Шіллер). Античність володіє власною безмежністю й таємницею, “аполлонійським” і “діонісійським” первнями (Ніцше), а водночас і природною чуттєвістю, що звільняє від аскетичного подолання плоті (Відродження), і усвідомленою, чіткою й різкою структурою та формою буття (Просвітництво). Урешті античність виявляється синтезом кінцевого й безкінечного, або ідеального й реального, даного, проте, засобами кінцевого й реального, й за суттю своєю – у сфері кінцевого й реального (Шеллінг і Гегель) [13, с. 68]. До цієї характеристики, вважає Ю. Сватко, необхідно додати середньовічний досвід трактування античного Абсолюту як квазіабсолюту в *De civitas Dei* св. Бл. Августина. Неможливо оминати і ближчий досвід трагедійної – услід Проклу – інтерпретації діонісійського міфу у В'яч. Іванова, а також досвід самого О. Лосєва з кінцевою формулою античного космосу як театральної постановки [21, с. 10]. Лише тоді складеться “узагальнена картина міфолого-феноменологічного прочитання античного світогляду впродовж п'ятнадцяти наступних століть європейської історії” [21, с. 12]. Картина, загальні риси якої необхідно враховувати і для аналізу рецепції античності українською літературою упродовж століть.

Незалежно від характеристики, якою наділявся міф про античність, важливим моментом у трактуванні греко-римського феномену будь-якою культурною епохою був погляд на неї як на цілісну систему уявлень, на потужну систему знань і творчості, що переробляє новий досвід у задалегідь відомі форми. Спроби теоретичного осмислення образу античності супроводжувалися рецепцією та трансформацією письменниками спадщини давніх греків і римлян у своїй художній практиці. Сприймаючи античність у широкому розумінні як „школу стилю” чи дискутуючи з нею, а то й відкидаючи, митці різних культур однаково залишалися в силовому полі античних ідей, сюжетів, мотивів, образів і форм. Водночас упродовж тривалого часу складалася й інша традиція – традиція дослідження особливостей засвоєння і видозмін античного художнього досвіду в кожній національній літературі. Першість у наданні системного характеру таким дослідженням в нашій літературі належить І. Франку, для якого взаємини греко-римської й української літератур стали об'єктом ґрунтовного наукового вивчення і одним з аспектів власної рецепції античності (див. [4]).

У різних за форматом наукових студіях, присвячених проблемам діалогу української літератури з античною, дослідники послуговуються власним визначенням цього феномену. Так, у монографії про роль античної спадщини у творчості Т. Шевченка М. Майстренко говорить про *традицію звернення* до античних джерел в українській літературі [14]. Досліджуючи українську літературу кінця ХІХ – початку ХХ ст. у її взаєминах з греко-римською, О. Турган наголошує, що в нашій культурі “склалася своя національна школа художнього й наукового освоєння античності” [22, с. 3]. П. Мірошніченко у дисертаційному дослідженні, присвяченому аналізу трансформації жанрових особливостей античної трагедії в українській літературі порубіжжя, вписує аналізовані явища в *історію засвоєння та трансформації* античних мотивів і образів [17]. Ю. Микитенко досліджує *історію і типологію українсько-грецьких літературних зв'язків* [15; 16], а в розвідці про І. Франка – дослідника античної літератури – Б. Баглай-Соляник веде мову про *концепцію античності* в українській літературі [4]. У дисертаційній роботі, присвяченій проблемі трансформації античних образів і мотивів у творчості Н. Королевої, К. Буслаєва, аналізуючи історію рецепції греко-римської художньої спадщини західноєвропейською традицією, артикулює її як *„теорію рецепції античності”*, а коли мова заходить про діалог античної й української літератур – *“український літературний рецепційний дискурс античності”* [5].

Вважаємо, що понятійний діапазон і відсутність єдиної термінології зумовлені різними завданнями, які ставлять перед собою дослідники. Для більшості з них історичний дискурс – не самоціль, а лише контекст чи одне з теоретичних питань. Різниця в об'єктах дослідження також „корегує” понятійний апарат, яким користуються науковці. На нашу думку, вивчаючи історичний дискурс рецепції українською літературою античного „тесту”, доцільно вживати термінологічне словосполучення „українська античність”.

Як відомо, свого часу такий термін, але щодо російської літератури, запропонував Г. Кнабе [11]. Навіть з огляду на дискусійність, як відзначають дослідники (Р. Войтехович, Н. Шастик), введеного в науковий ужиток поняття „російська античність”, саме Г. Кнабе, за визначенням „репрезентує один із можливих шляхів вивчення античної теми – філософський” [6]. На відміну від М. Гаспарова, який захищав у сучасній науці риторичний підхід, інтерпретуючи античні образи, ідеї, мотиви як риторичний арсенал поезії, при цьому відступ від першоджерела не розглядався ним як недолік, а становив самостійний інтерес. Г. Кнабе цікавить вірність джерелу навіть у тих випадках, коли між явищами античної та російської культури контакту не було, а спостерігається певний ізоморфізм, який учений пояснює ентелехією античного типу культури, тим, що традиційно описувалося як типологічні сходження. Філософський і риторичний – це ті два підходи, що, зазначає М. Гаспаров, „сперечалися між собою ще з античних часів” [7, с. 8]. Третім є історико-культурний підхід, пов'язаний з історичним аспектом вивчення античних впливів, для якого характерне не з'ясування „специфіки змісту того чи іншого факту, а встановлення зв'язку між ними – шляху поширення текстів і артефактів” [6]. Вважаємо, що актуалізація в останні десятиліття компаративних досліджень, і зокрема з використанням інтертекстуальної методології, що спрямована на вивчення претекстів, до яких належить і античний, відкриває перспективи поєднання елементів трьох традиційних підходів у новому, універсальному, переводячи в такий спосіб давню „суперечку” в більш конструктивну площину.

Термінологічне словосполучення „українська античність”, на нашу думку, по-перше, акцентує на національному варіанті міфу про античність; по-друге, більшою мірою містить установку на універсальне й комплексне дослідження, ніж „концепція античності” чи „теорія античності”, оскільки передбачає сприйняття українською культурою всієї античної ціннісної системи і не обмежує час, шляхи і форми цієї рецепції. У цьому сенсі цілком погоджуємося з Г. Кнабе,

який вважає, що введення поняття „російська античність” дозволяє відійти від розуміння „звичайної ремінісценції з міфології, літератури, історії Давньої Греції і Давнього Риму в образотворчому мистецтві або в поезії” [11, с. 5]. А це, своєю чергою, дає можливість вести мову про значно ширші аспекти античної спадщини, які були засвоєнні національною культурою відповідно до власних внутрішніх потреб і стали її органічною складовою.

Зауважимо, що усвідомлюємо умовний характер поняття „українська античність”, адже універсалізм цього феномену структурують і „українська архітектурна античність”, і „українська образотворча античність” тощо. Але оскільки свого часу саме література перетворилася у сприйнятті наступних епох в універсальний „код” усієї античної культури, виявивши її „пластику, і контур строгий” (М. Зеров), „античність” асоціюється насамперед із художнім досвідом греко-римської літератури. Таким чином, „всеядність” словесної творчості, що здатна черпати натхнення з усього і все зробити об'єктом естетичного, дозволяє під „українською античністю” розуміти саме літературну античність, історія й розвиток теорії якої зумовили особливості її художньої рецепції.

Використання запропонованої Г. Кнабе термінологічної ідеї має на меті також визначення етапів, які пройшла у своєму формуванні українська античність, та з'ясування їхньої специфіки. Російський учений аргументує думку про три етапи („три акти”) російської античності: епопея російського ісіхазму XIV–XV ст.; феномен Петербурга й пов'язаний із ним класичний період російської літератури і культури та період із середини 90-х років XIX ст. до початку 20-х років XX ст., що збігається з „виникненням, долею і сутністю російської інтелігенції” [3, с. 16], а в літературі – з творчістю митців Срібного віку. В українській античності своя історія, відмінна і за тривалістю, і за змістом. Її вивченню присвячені численні дослідження вітчизняних науковців XX ст.

Науково-критична рецепція проблеми діалогу літератури давніх греків і римлян та української стала у минулому столітті відображенням загальних тенденцій сприйняття вітчизняним літературознавством цілої низки проблем – проблеми класичної спадщини, міфопоетики, інтертекстуальних зв'язків, проблеми творів з інтелектуальною доміантою тощо. Окреслюючи її поетапність, необхідно враховувати, що впродовж XX ст. тривав подальший розвиток художньої рецепції греко-римського „тексту”, явища якої також переходили в категорію об'єктів критичного дослідження. Тож перед науковцями стояло

завдання не тільки аналітичної реконструкції "історії" української античності, а й критичної рефлексії її "сучасності" вже в умовах новітньої української літератури.

На першому етапі, а це 20-ті роки ХХ ст., можна спостерігати дві різні ситуації: спочатку практично були відсутні не лише системні дослідження, а й окремі публікації, присвячені проблемі діалогу української й античної літератур. На наш погляд, це пов'язано, по-перше, з вимушеним згортанням студій класичної філології унаслідок винищення академічних шкіл, що склалися в дореволюційній науці. По-друге, навіть з огляду на складність суспільно-політичного ситуації тих років, українська література після кількох десятилітнього колоніального становища намагається повногласно утверджувати сам факт свого існування передусім мовою художньою, а не критичною. Таким чином, характерне для будь-якої національної літератури (як, наприклад, в американській після Війни за незалежність чи в літературі Норвегії, яка стала незалежною від Данії) переважає романтичного типу художньої творчості, спровокованого пост-революційним буттям, унеможливило повноцінну рецепцію античності в українській літературі, що, певною мірою, асоціюється з класицистичним (раціоналістичним) стилем.

З 1925 року ситуація в українському літературознавстві змінюється: починають формуватися дві різнополюсні тенденції у сприйнятті античного досвіду й практиці його засвоєння, викликані до життя не в останню чергу відомою літературною дискусією. Перша тенденція, репрезентована публіцистичними статтями й науковими дослідженнями О. Білецького, М. Хвильового, неокласиків М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмари, М. Могилянського та ін. Їхній інтерес до античної проблематики накладався на необхідність обґрунтування ідей європеїзму, визначення культурно-естетичних орієнтирів для новітньої української літератури.

Водночас античність стає інтертекстом тогочасних творів української літератури, які, своєю чергою, стають об'єктом первинного критичного сприйняття. Такі літературні явища оцінювалися одночасно із двох сторін – суто естетичної та ідеологічної. Щоправда, ідеологічний вимір перебував тоді на стадії формування, а тому ще не сприймався як догмат. Так у феноменально стислий термін античність як інтертекст української літератури ХХ ст. пережила, як в епоху середньовіччя, і свої "темні віки" і свій "Ренесанс" (знаменно, що й тогочасна публіцистика не відмовляється від такого визначення літературної ситуації, як "відродження").

Інша тенденція, що визначилася в роки

дискусії 1925–1928 рр. і зберігалася кілька десятиріч поспіль, засвідчила, що розпочинається, за визначенням Ю. Ганошенка, так званий інвективний етап, у результаті чого відбулося повне поглинання літературної критики офіційною ідеологічно-міфологічною системою. Характерними його особливостями є "створення специфічного канону, поступова формалізація та бюрократизація літературного руху, суто ідеологічні підходи до аналізу та оцінки літературного твору, усталення й ритуалізація критичної риторики, злиття соціально-політичного (карного, репресивного) та критичного дискурсів" [7, с. 9] і, як наслідок цього, штучне переміщення практично всього корпусу текстів з античною інтертекстуальністю на периферію літературного процесу.

З 1928 року і майже до кінця 50-х рр. триває другий етап критичної рецепції української античності. Він характеризується зниженням загального теоретичного рівня досліджень через ті втрати, що їх зазнала українська наука в цілому і класична філологія зокрема у результаті репресій і з формуванням ортодоксального соціокритичного вектора в літературі й літературознавстві. Звідси – практична відсутність досліджень античного інтертексту української літератури давнього і класичного періодів. Щодо творів з античною тематикою і образністю першої половини ХХ ст., то після фізичного знищення та критично-літературознавчої дискредитації переважної більшості їхніх авторів вони могли стати об'єктами дослідження лише літературознавців діаспори.

Наступний етап почався з 50-х років ХХ ст. й тривав до кінця 90-х рр. Відбувається певна реконструкція знань про українську античність – аналіз окремих питань історії рецепції, переважно в давньому письменстві й літературі періоду Просвітництва (Н. Корж, Л. Ушкалов, Л. Скорина, Й. Баглай, М. Трофимук, А. Содомора та ін.), і дослідження проблем класичної філології; активні пошуки в царині перекладу античних першотекстів, які супроводжувалися аналітичними студіями різного формату; передмови й коментарі до творів з античною інтертекстуальністю репресованих письменників. На висвітлення питань рецепції античності проектувалися також дослідження потужного інтелектуального й філософського струменя української літератури, особливо поезії шістдесятників.

Упродовж 90-х років починається поступова деконструкція ідеологем тоталітарного міфу, відбувається повернення до естетичних засад літературознавчого розгляду української літератури. Характерними особливостями цього періоду є посилення наукової уваги до феномену античності. Це супроводжується спробами створення комплексних досліджень світового контексту ук-

раїнської літератури, як, наприклад, п'ятитомної праці під керівництвом Г. Вервеса „Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті” (1986 – 1990). Актуалізація вивчення діалогу української літератури з античною пов'язана також із пріоритетністю аналітичних студій модерних тенденцій вітчизняної літератури, поступовим розширення літературознавчих парадигм дослідження тощо.

Сучасний етап характеризується насамперед поліметодологічністю досліджень, а також посиленням уваги до типологічних узагальнень літературних явищ. Вивчення античного інтертексту в останні десятиліття ХХ ст. активізувалося у зв'язку з дослідженнями у сфері міфопоетики, вивченням українського модернізму (В. Антофійчук, О. Забужко, М. Ільницький, Т. Мейзерська, Ю. Микитенком, А. Нямцу, Я. Поліщук, О. Турган та ін.). Дослідники солідарні з висновком, що „новаторським здобутком української літератури, як і інших літератур світу, у цей період стала інтерпретація й трансформація античного міфу, творення на його основі власної авторської міфології” [22, с. 86]. Особливості сприйняття і засвоєння українською літературою ХХ ст. греко-римського тексту вивчалися Б. Баглай-Соляник [4], П. Мірошніченком [17], К. Буслаєвою [5], В. Папушиною [20] та ін.

Таким чином, критична рецепція української античності впродовж всього ХХ ст. не лише засвідчувала актуальність таких досліджень у нашому літературознавстві, а й накреслила їх подальші перспективи. Спільними для таких досліджень є мотиви, що визначають саму потребу в історичному дискурсі. На деяких із них варто наголосити окремо.

По-перше, історія української античності – складова вітчизняної історії літератури та літературознавства. Перефразовуючи відомий вислів, що через пізнання минулого людство пізнає теперішнє, можна говорити і про те, що через пізнання античності краще пізнається власна культура. А відтак об'єктивний аналіз явищ українського літературного процесу неможливий без врахування фактажу і специфіки української античності.

По-друге, в історії рецепції античності чітко простежується тенденція: звернення письменників до традиційного сюжетно-образного матеріалу зумовлені, в основному, конкретними соціально-історичними обставинами, а також особистими авторськими мотивуваннями. Ці фактори, на нашу думку, спровоковані природою традиційних міфологічних структур, яким властиві причинно-наслідкові зв'язки між категоріями „минуле”, „теперішнє” та „майбутнє”. Таку особливість свого часу відзначав Т. С. Еліот, наго-

лошуючи, що традиція передбачає передовсім таке відчуття історії, у якому минуле сприймається не тільки як пройдене, але й як теперішнє. Це відчуття змушує людину творити, „відчуваючи в собі не тільки власне покоління, але й всю європейську літературу, починаючи з Гомера (а в середині неї — і всю літературу власної країни), як те, що існує одночасно й утворює одночасовий ряд” [25, с. 89]. Отже, письменник, звертаючись до відповідних сюжетів, стає „присутнім” у всіх часових сегментах одночасно й водночас має можливість, осучаснюючи протосюжети та сюжети-зразки шляхом національно-історичної конкретизації та персоніфікації традиційних образів, самому виступати в ролі деміурга – творця власної картини світу. Таким чином, історія рецепції античності – це певною мірою й історія змінності поетичної „картини світу”, а також метаморфоз, яких зазнала психологія творчості від античності до сьогодення.

По-третє, картина світу й характер творчості письменника, на нашу думку, творять цілісність лише за умови доповнення їх уявленням про людину. По-сучасному звучить думка Й.-В. Гете, який наголошував, що „відчуваючи потребу в зразках, ми мимоволі повертаємося до давніх греків, тому що в їхніх творах відтворена прекрасна людина” [26, с. 219]. Оскільки античний міф потенційно наділений проблемою амбівалентності людської особистості, його семантична багатозначність та психологічна місткість спровокували активне використання традиційних сюжетів у літературі ХХ ст., яка по-новому відкривала для себе Людину. Окремі долі конкретних персонажів осмислюються та трактуються як дослідження істотних явищ у духовній еволюції людської цивілізації. Врахування цього створює підґрунтя для об'єктивного визначення своєрідності переосмислення античних сюжетів в літературі ХХ ст.: у більшості випадків збережено їхні формальні міфологічні характеристики (просторово-часові рамки, сюжетна схема, система персонажів), але акцент зміщується на дослідження поведінки дійових осіб з точки зору моральних уявлень епохи-реципієнта. З цього погляду, рецепція античності – один зі шляхів пізнання людини взагалі й одвічний пошук людського ідеалу. У цьому сенсі важко не погодитися з М. Ігнатенком, який стверджував, що найбільшою сучасністю завжди є створювана відповідною епохою концепція людини – „те, як епоха через свою людину дивиться на саму себе і всю іншу дійсність. Тобто кожна епоха має свій міф-концепцію про саму себе в образі своєї конкретно-історичної людини. У своєму „міфі” про дійсність, про власну сучасність, людина „одійснюється”, „осучаснюється”, а в своєму „міфі” про

людину дійсність “олюднюється”. Який “міф” про дійсність, така і людина; яка людина, такий і “міф” про дійсність” [10, с. 17].

По-четверте, огляд (аналіз) творів, автори яких у різний спосіб інтерпретували античні сюжети (запозичували, наслідували, перелицьовували тощо), становить матеріал для висновку щодо “заповнення” інтелектуально-естетичного простору між власне античними зразками й творами української (як і будь-якої іншої національної) літератури текстами, що, як пропонує Г. Драненко, можна розділити на протосюжети, сюжети-зразки та сюжети-посередники [9, с. 6]. Протосюжети – твори, які є своєрідним сюжетно-композиційним та ідейно-семантичним орієнтиром для письменників наступних культурно-історичних епох. Твори, що отримали універсальне звучання і стали фактом всесвітньої культурної спадщини, відіграють роль сюжетів-зразків, оскільки обробки, створені літературою ХХ ст., використовували їх проблематику, продовжували та осучаснювали їх сюжети. Таким чином, можна зробити висновок про сюжетно-композиційну та ідейно-тематичну багатоступеневість у використанні класичного матеріалу як практичний результат функціонування української античності.

Аналіз поетапного чи багаторівневого сприйняття античності видається особливо ефективним для визначення особливостей індивідуальної творчої манери. Наприклад, перший етап, особливо у творчості митців з класичною гімназійною освітою, характеризується використанням декоративно-міфологічної, номенклатурної сторони античності. Як один із суттєвих елементів літературної освіти, вона надавала шкільні ритмічні й жанрові зразки давніх поетів, розкривала світ міфології в загальних контурах, ознайомлювала із загальними рисами не так філософських доктрин, як філософських світовідчуттів і настроїв давнини.

Для одних поетів, можливо, функціонування античного тексту так і залишиться на цьому рівні. Для інших передбачена еволюція античності: митець починає її (античність) розуміти по-новому, глибше, серйозніше, органічніше, ніж раніше. Тоді античний матеріал перетворюється на основу художнього втілення власного образу світу, має функціональне призначення, наприклад, політико-сатиричну чи громадянсько-політичну функцію античного матеріалу. Отже, стає формою інакомовлення. Нерідко еволюція сприйняття античності є супровідним фактом еволюції власного творчого стилю, поетичної індивідуальності. Тобто на другому етапі античність стає “школою” нової авторської манери, тоді як третім етапом є власна міфотворчість. Творче створення

міфу за античним зразком – вершинний вияв освоєння античності. Зазвичай, тоді немає зовнішньої атрибутики античного походження, а є глибоке тонке розуміння античного світогляду, свідчення уваги до зразків, які дозволяють вільно творити “в стилі древніх” і викликають відповідну антологічну асоціацію.

По-п’яте. Дослідження історії української античності як зміни форм рецепції стимулює теоретичні пошуки в напрямку подальших компаративістських студій. До цього спонукає й специфічний досвід української літератури, й літературознавчої науки, віддаленої від світової теоретичної думки упродовж десятиліть. Адже внаслідок змін історико-літературного та загально-мистецького контекстів відбувається і зміна різних форм і способів (продовження, перелицьовання, апокрифи, осучаснення тощо) трансформації традиційних сюжетів античного тексту. А разом із ними відбувається зміщення їхніх провідних акцентів, руйнування традиційної семантики. Виразніше такий процес відображений у переосмисленні морально-психологічних домінант міфологічних образів.

По-шосте. Історичний екскурс української античності допоможе краще зрозуміти природу окремих сутнісних характеристик постмодерністського художнього мислення. Так, дослідження етимології ігрових стратегій постмодерних текстів приведе до античної традиції, адже “ігрове ставлення до життя – це взагалі глибоко антична ідея”, – стверджував О. Лосєв [12, с. 700]. Простежуючи трансформації, яких зазнає античний текст (міф) під впливом світоглядних настанов другої половини ХХ ст., увиразнюється уявлення про специфіку інтертекстуальності як прийому та принципу постмодерністської літератури.

По-сьоме. Навряд чи потребує доведення те, що сучасна історія літератури може бути успішно вибудована тільки в широкому контексті культури. Для філософії, культури, історії та естетики ХХ – початку ХХІ ст. значущість інобуття офіційних культурних витворів і, одночасно, джерела їх інтелектуальної та прагматичної наповненості отримує повсякденність. Аналіз рецепції класичних літературних текстів античності, які містять трансляцію форм повсякденного життя, а також виокремлення в античній естетичній свідомості повсякденності як символічного, ціннісного, естетичного простору дозволить визначити витоки художнього засвоєння тематики повсякденності та її специфіки в українській літературі ХХ ст.

По-восьме. Причина лежить у площині не так літературознавчій, як культурологічній. Сповідуючи ідею синтезу, Ю. Султанов репрезентує українську класику як відображення сплаву захід-

них і східних традицій, що визначають особливості поетики творів нашої літератури. Скориставшись метафорою вченого, за якою наша література – своєрідний міст між Заходом і Сходом, наголосимо, що обов'язковою умовою його „міцності” є знання про „базисні” конструкції, завдяки яким „міст” функціонує і має перспективи.

На українському інтелектуальному ґрунті проблема європейськості нації стоїть „в одному ряду із проблемою визначення культурної й цивілізаційної належності українства” [19]. Першим кроком до з'ясування питання про культурне коріння нації є визначеність культурного поля, у якому нація постала до життя, де розвинулася в домінуючий для Нового часу суспільний феномен, який визрів у межах європейської культурної системи з її античними та християнськими підвалинами.

І, останнє. Історія української античності – ще один привід для постановки питання про типологію української культури (літератури), що синтезує в собі елементи “екстравертної” (К-Г. Юнг), “гарячої” і “холодної” (Леві-Стросс) та відкритої культури (А. Бергсон).

Отже, історичний дискурс української античності – вихідна позиція для висновку щодо історії української античності від найдавніших часів і до наших днів як результату взаємодії власне національних тенденцій, які накладалися на загальноєвропейський досвід рецепції античності, запозичуючи й трансформуючи його. Та при аналізі фактажу антично-українського діалогу важливо, дотримуючись “золотої середини”, уникнути крайнощів – намагання за будь-яку ціну знайти слід рецепції, щоб прилучитися до „великого” або ж, як вважали романтики, оцінювати наслідування як форму рабства. Нам імponує погляд митців Риму на зв'язок своїх творів із грецькими прообразами, який, на їхню думку, давав їм „права громадянства у світі культури” [2, с. 64], а наслідування сприймалося як форма змагання, ζήλωσις. Ситуація наслідування-змагання, на думку С. Аверінцева, є „моментом системності” [2, с. 65], пошуки якої в українській літературі тривають.

Література

1. Аверинцев С.С. Образ античности в западноевропейской культуре XX в. Некоторые замечания / Сергей Сергеевич Аверинцев // Новое в современной классической филологии / ред. Аверинцев С.С. – М. : Наука, 1979. – С. 5–40.
2. Аверинцев С.С. Связь времен / Сергей Сергеевич Аверинцев. – К. : Дух і літера, 2005. – 448 с.
3. Античное наследие в культуре России : сб. науч. тр. / под общ. ред. Кнабе. Г.С. – М. : Изд-во РНИИ культурного и природного наследия,

1995. – 260 с.

4. Баглай-Соляник Б.Й. Иван Франко – дослідник античної літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література” / Б.Й. Баглай-Соляник. – Львів, 1996. – 24 с.
5. Буслаєва К. О. Трансформація античних образів і мотивів у творчості Н.Королевої : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література” / К.О. Буслаєва. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с.
6. Войтехович Р. Как описывать античность в творчестве Марины Цветаевой [Электронный ресурс] / Роман Войтехович // Труды по русской и славянской филологии. Литературоведение. V (Новая серия). – Тарту : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005. – С. 180–193.
7. Ганошенко Ю. А. Міф, архетип, традиційний образ в українському інтелектуальному романі 20-30-х років ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література” / Ю.А. Ганошенко. – Х., 2006. – 22 с.
8. Гуревич А. Я. Историческая наука и историческая антропология / Гуревич Арон Яковлевич // Вопросы философии. – 1988. – № 1. – С. 40–48.
9. Драненко Г. Ф. Особливості переосмислення міфу про Алкмену та Амфітріона в літературі ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.05 / Г.Ф. Драненко. – К., 2002. – 20 с.
10. Ігнатенко М. А. Генезис сучасного художнього мислення / Микола Андрійович Ігнатенко. – К. : Наук. думка, 1986. – 286 с.
11. Кнабе Г. С. Русская античность. Содержание, роль и судьба античного наследия в культуре России / Григорий Степанович Кнабе. – М. : РГГУ, 1999. – 238 с.
12. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Аристотель и поздняя классика / Алексей Федорович Лосев. – М. : Искусство, 1975. – 776 с.
13. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии / Алексей Федорович Лосев. – М. : Мысль, 1993. – 770 с.
14. Майстренко М. І. Шевченко і античність : літературознавчий нарис / Мирослава Іллівна Майстренко. – Одеса : Маяк, 1992. – 296 с.
15. Микитенко Ю. О. Сяйво Гіппокрени : з історії й типології українсько-грецьких літературних зв'язків / Юрій Олегович Микитенко. – К. : Всесвіт, 2008. – 391 с.
16. Микитенко Ю. О. Антична спадщина і становлення нової української літератури / Юрій Олегович Микитенко. – К. : Наук. думка, 1991. – 156 с.
17. Мірошніченко П. В. Трансформація жанро-

- вих особливостей античної трагедії в українській літературі XIX – початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література” / П.В. Мірошніченко. – Запоріжжя, 2002. – 24 с.
18. Михайлов А. В. Античность как идеал и культурная реальность XVIII–XIX вв. / Александр Викторович Михайлов // Античность как тип культуры. – М. : Наука, 1988. – С. 308–324.
19. Мошовський Т. Локалізація генези феномену нації в рамках європейської християнської культури [Електронний ресурс] / Тарас М. Мошовський. – Режим доступу : www.pdfactory.com.
20. Папушина В. А. Рецепція античної міфології у поезії українського і російського символізму (типологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.05 / В.А. Папушина. – Т., 2006. – 20 с.
21. Сватко Ю. І. Світ античного космосу і антична модель філософування: культурно-історичний та історико-філософський коментар / Юрій Іванович Сватко // Наукові записки НаУКМА. – Т. 89. Філософія і релігієзнавство. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2009. – С. 5–11.
22. Турган О.Д. Українська література кінця XIX – початку XX ст. і античність (шляхи сприйняття і засвоєння) / Ольга Дмитрівна Турган. – К. : Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 1995. – 176 с.
23. Шастик Н. Об античном наследии в русской культуре (О книге Г.С.Кнабе “Русская античность”) [Электронный ресурс] / Наталья Шастик // Русский переплет. – Режим доступа : URL: <http://www.Pereplet.Ru/text/shostik01.html>.
24. Элиаде М. Аспекты мифа / Мирча Элиаде. – М. : АКАДЕМІА, 1994. – 237 с.
25. Элиот Т.-С. Назначение поэзии : статьи о литературе / Элиот Томас Стернз ; [пер. с англ.]. – М. : Совершенство, 1997. – 350 с.
26. Эккерман И.-П. Разговоры с Гете в последние годы его жизни / Иоганн-Петер Эккерман. – М. : Худож. лит., 1981. – 688 с.

The article is dedicated to the issues of historical discourse of the Ukrainian antiquity. The motivational basics of Ukrainian literature's antic intertext have been explored. It has been emphasized that the antic intertext research helps to identify philosophical and aesthetic elements which are fundamental in the dialogue of Ukrainian and Greco-roman cultures. The important role of Ukrainian antic discourse in national identity has been determined.

Key words: *Ukrainian antiquity, reception, intertext, interpretation*

Освещаются вопросы исторического дискурса украинской античности. Выясняются мотивационные основы изучения истории рецепции греко-римских художественных традиций отечественной литературой. Подчеркивается, что исследование античного интертекста способствует выявлению мировоззренческих и эстетических элементов, основоположных в диалоге украинской культуры с греко-римской. Отмечается также роль анализа специфики украинской рецепции античности в поисках национальной идентичности отечественной литературы.

Ключевые слова: *украинская античность, рецепция, интертекст, интерпретация.*